

Берислав Благојевић¹

ЕТНОРЕГИОНАЛИЗАМ У ЕВРОПИ

Уводна разматрања

Крајем XX вијека су *Thrift, Gilbert, Pudup* и други географи удахнули живот тзв. „Новој регионалној географији“ гдје је регија схваћена као арена за одигравање људских активности, при чему она може, али не мора нужно бити географски ентитет са јасно дефинисаним границама². Према *Gilbert*-у појам „регија“ представља спој културалних релација између специфичних група и одређеног простора³. Бихејвиористичка географија је утемељена на концепту којим се претпоставља сагледавање узрока и последица масовног понашања људи у конкретном географском простору⁴. Културна географија, социјална географија и друге географске дисциплине међу којима предњачи политичка географија, перманентно и интензивно обогаћују своје предмете истраживања новим идејама и темама, што је разумљиво (али и неопходно) у овом информатичком времену. Појмови као што су „регионални/национални идентитет“, „етницитет“, „национализам“, „геополитика“ и други, све чешће се срећу у радовима социјалних и културних антрополога, етнолога, социолога, политиколога, психолога и, наравно, географа. Истраживање геополитичких и геостратегијских питања, односа између државе и регије, међуодноса између појединих етничких група и народа, као и бројних других процеса који се одвијају у социосфери, увијек је упућено на одређену територију, тј. простор. А, како рече др *Мирко Грчић* „... географија се не може одрећи простора“⁵.

У свјетлу реченог, географија је, дакле, позвана да се бави бројним питањима и проблемима као што је, између осталог, етнорегионализам. Циљ овог рада је да се покуша извршити идентификација термина „етнорегионализам“ у читавој плејади других, често сличних термина, да се уоче етнорегионализми у (пост)модерној Европи, да се одреде његови појавни облици у појединим државама те да се увиди значај етнорегионал-

¹ Берислав Благојевић, дипл. географ-туризмолог, Бања Лука.

² W.E.Reibsame, *Some Trends in Human Geographic Thinking*, Colorado University, 1994, доступно на www.colorado.edu/~wtravis/, стр. 1.

³ A. Gilbert, *The new regional geography in English and French-speaking countries*, *Progress in Human Geography* no.12, 1988, стр. 208-228.

⁴ Р.Гњато и С.Ђ.Стаменковић, *Увод у географију*, Београд, 2002, стр. 73-74.

⁵ М. Грчић, *Neki filozofski problemi društvene geografije*, *Zbornik radova naučnog skupa „Idejne i društvene vrijednosti geografske nauke“*, CMU, Београд, 1987, стр. 41.

них процеса у контексту европских интеграција и савремених геополитичких токова у Европи.

Етнорегионализам: термилошка конфузија

Етнорегионализам је термин који се све чешће сусреће у научним и стручним радовима. Међутим, тешко да се игдје у тим радовима може наћи јаснија дефиниција овог појма. Термилошка конфузија је још израженија када ни поимање идентитета, културе, територије, нације, национализма, патриотизма, етнице и других термина који су у тијесној вези са етнорегионализмом, није искристалисано. Шта је, дакле, етнорегионализам?

Очигледно је да је појам кованица, састављена из двије ријечи – „Етно“ (од грчког Етнос) и „Регионализам“ (од латинског Regio). „Етно“ асоцира на нешто етничко, етничку групу, етно-културу, етницу, етнички идентитет, етницитет и сличне појмове. За боље разумијевање термина, посебно је важно уочити дистинкцију између етничке групе и нације. **Етничка група** није раса (схватимо ли расу у антрополошком смислу), а није ни нација, уколико под нацијом подразумевамо неко друштво обједињено заједничком влашћу, или групу појединаца уједињених политичким везама, заједничким језиком и територијом⁶. Етницитет је, према моделу који се у антропологији највише подржава, увијек у вези са културом, он је заснован на заједничким значењима, те наглашава културну диференцијацију. Такође, етницитет је у одређеној мјери варијабилан, а као друштвени идентитет, он је у исто вријеме и колективан и индивидуалан⁷. Са друге стране, **нација** означава културну и политичку спону, уједињујући у политичку заједницу све оне којима су иста отаџбина и историјска култура. Један од најзначајнијих истраживача нација и национализма *Anthony D. Smith*, нацију је дефинисао као именовану људску популацију са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сјећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и обавезама свих припадника⁸.

Евидентно је да чак и овако симплифицирана дискусија (без анализирања концепција и теорија о етницитету као што су примордијална, инструменталистичка, неокултуралистичка и друге, као и без детаљније анализе односа нација–држава) повлачи границу између етницитета и нације.

⁶ F. Putinja i Žoslin Stref-Fenar, *Teorije o etnicitetu*, Biblioteka XX Vek, Beograd, 1997, str. 34.

⁷ R. Dženkins, *Etnicitet u novom ključu*, Biblioteka XX Vek, Beograd, 2001, str. 72.

⁸ A.D.Smit, *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX Vek, Beograd, 1998, str.29-31.

Да бисмо што адекватније објаснили термин „етнорегионализам“, морамо се осврнути и на други дио кованице, а то је „регионализам“. Регионализам се може дефинисати као обласно родољубље, покрајински дух и тежња за покрајинском самосталношћу⁹, или као покрет за подстрекивање или очување домаће (локалне/регионалне) културе у одређеној регији¹⁰.

Постоје и друге дефиниције регионализма, као што је планерска *Милована Радовановића* према којој је регионализам „један од основних приступа и принципа научног познавања, просторног диференцирања и интегрисања, развојног усмјеравања, планирања и уређења географског простора“. *Радовановић* наглашава важност геополитичких доктрина за регионализам, а осврћући се на процесе распадања СФРЈ и рјешавања тзв. „Југословенске кризе“ он истиче „регионално-геополитичке“ и „регионално-етничке“ (етнорегионалне?!) карактеристике тих процеса¹¹.

Регионализам се може посматрати и као идеологија која истиче индивидуалност детерминисану регионалним карактеристикама, на основу којих се понекад захтијевају и политичка права за именовану регију¹². Уколико погледамо сљедећу схему која приказује однос идентификације и идеологије, можемо се увјерити да се регионализам заиста може интерпретирати као идеологија.

Основа идентификације	Идеологија
Сродство →	Фамилизам
Заједничко боравиште →	Комунализам
Заједничко боравиште →	Локализам
Заједничко боравиште →	Регионализам
Етницитет →	Етницизам
Етницитет/националност →	Национализам
Етницитет/„раса“ →	Расизам

Слика 1. – Идентификација и идеологија¹³

⁹ М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1975, стр. 810.

¹⁰ S. Mayhew, *Oxford dictionary of Geography*, Oxford University Press, Oxford, 1997, str. 355.

¹¹ М. Радовановић, *Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији простора са неким аспектима примене на Републику Србију*, Зборник радова, књига 44-45, Географски Институт САНУ, Београд, 1993. стр. 67.

¹² G Marcou, *Regionalisation in Europe Today: Models and lessons*, 2003, Dostupno na: www.lgi.osi.hu/publications/2003/105/1-font.pdf, str. 1.

¹³ R. Dženkins, *Navedeno djelo*, str. 147.

Према овој схеми, регионализам као идеологија проистиче из заједничких боравишта. Но, ако даље анализирамо регионализам, увиђамо да регија може бити заједничко боравиште за различите етније, па можемо закључити да се етнорегионализам као специфичан феномен неће појавити код свих етницитета у датој регији. Узмемо ли као примјер Каталонију, уочићемо да се етнорегионализам као покрет и/или идеологија јавља код Каталонаца као посебне етније која је већинска у Каталонији, а мањинска у државним оквирима, али не и код осталих етнија које егзистирају у Каталонији. Отуда је, чини се, оправдано говорити о етнорегионализму као специфичној појави и идеологији.

Међутим, постоје и другачија мишљења. Осврћући се на чланак *Hecher-a* и *Levi-a* из 1979. године („Компаративна студија етно-регионалних покрета“), *Richard Jenkins* закључује да је термин „етнорегионализам“ сувишан и хибридан¹⁴. Исти аутор је критиковао и термин „етно/национализам“ који се у литератури знатно више користи од термина „етнорегионализам“. У овом другом случају се можемо сложити са *Jenkins-ом*, јер је национализам увијек у некој мјери етнички (иако је устаљено да се разликују грађански и етнички национализам) и не постоји не-етнички национализам, па је зато и префикс „етно“ сувишан. Ипак, уважавајући и критике, сматрамо да је етнорегионализам посебан феномен и специфичан облик регионализма (за разлику од, рецимо, функционалног регионализма), па је отуд оправдано и кориштење истоименог термина.

Професор *Hans-Jürgen Puhle* истиче структурне и функционалне сличности „националног“ и „регионалног“ у идеолошком и политичком смислу. Зато *Puhle*, за оно што би се могло подвести под заједнички именилац етнорегионализма, користи термине као што су „мањински (периферни) национализам“, „културни национализам/регионализам“, „политички регионализам/национализам“ и тако даље¹⁵.

Различитих поимања нације, регионализма, етницитета, патриотизма и национализма има толико много да их је овдје сувишно даље износити. Теоријску расправу о оправданости термина етнорегионализам и његовом значењу, закључићемо сљедећим:

- Етнорегионализам дефинише посебан вид регионализма који почиња на регионално-етничким карактеристикама;
- Етнорегионализам означава идеологију и покрет (јер идеологију обично прати покрет), који свој израз најчешће налазе у политичком дјеловању (о чему ће бити више говора касније);

¹⁴ R. Dženkins, *Navedeno djelo*, str. 148.

¹⁵ H.-J. Puhle, *Regions, Regionalism and Regionalisation in 20th – Century Europe*, 1999, Dostupno na: www.uni-frankfurt.de/fb03/hjpuhle, str. 5-12.

- Етнорегионализам се као термин појављује релативно дуго у стручној литератури, у програму студија на неким Универзитетима, на конференцијама и у истраживачким пројектима института (видјети радове нпр. *Paasi-a*^{16, 17}, *Elias-a*¹⁸, *Spektorowskog*¹⁹, *Tronconi-a*²⁰, студијски програм под вођством др *Leoussi*²¹, вишегодишњи истраживачки пројекат под вођством др *J. Mansvelt Beck-a*²², итд.);

- Етнорегионализам можемо сматрати и специфичним видом (локал) патриотизма, патриотизма који се везује за регионални идентитет и љубав према својој етници. Овакво размишљање темељимо на терминолошкој дистинкцији *Connor-a*, који раздваја патриотизам (љубав према својој држави) од национализма (љубав према својој националној групи)²³;

- Етнорегионализам као термин опстаје јер описује феномен који се не може поистовијетити са национализмом, нити било којим другим покретом или идеологијом.

Појавни облици етнорегионализма

Етнорегионализам и национализам дијели веома танка линија, али ипак довољна да ове двије идеологије нису синонимне и да термин „етнорегионализам“ није само еуфемизам за „национализам“. Разлика између етнорегионализма и национализма је нарочито испољена у западно-европским земљама, чије су нације формиране тзв. „државно-националним“

¹⁶ A. Paasi, *A Companion to Political Geography, Chapter 8 – Territory*, 2003, Blackwell Publishing, str. 109-122.

¹⁷ A. Paasi, *Region and Place: Regional Identity in Question*, Progress in Human Geography, 27/4, 2003, str. 475-485.

¹⁸ A. Elias, *Europeanisation and the symbolic politics of ethnoregionalism: Towards an expanded framework of analysis*, ECPR Joint Sessions of workshops, Edinburgh, 2003, Dostupno na: www.essex.ac.uk/events/jointsessions/paperarchive.

¹⁹ A. Spektorowski, *Ethnoregionalism: The Intellectual New Right and Lega Nord*, The Global Review of Ethnopolitics Vol.2, no.3, 2003, Dostupno na: www.ethnopolitics.org/archive/volume_II/issue3-4/spektorowski.pdf

²⁰ F. Tronconi, *Identità etnica e competizione politica: un'analisi del volto ai partiti etnoregionalisti in europa occidentale*, Rivista Italiana di Scienza Politica, RASP vol.XXXV n.1, 2005, Dostupno na: www4.soc.unitn.it:8080/risp/content/index, str. 77-106.

²¹ Dostupno na: www.eurostudies.rdg.ac.uk/downloads/handbooks/part_two_handbook_2003.pdf

²² J.M.Beck, *Project: Ethnoregionalism and nation-state building in Spain and France*, Dostupno na: www.onderzoekinformatie.nl/en/oi/

²³ D. Kecmanović, *Racionalno I iracionalno u nacionalizmu*, Biblioteka XX Vek, Beograd, 2004, str.142.

концептом. Овај концепт, који је карактеристичан за, на примјер, Француску и Велику Британију, подразумева нацију као политичку заједницу грађана једнаких пред законом, независно од поријекла, социјалног статуса, језика или религије. Овако схваћена, нација се поистовјећује са државом и владом као политичким величинама, а етничке разлике се бришу и игноришу²⁴.

Државе као што су Француска, Шпанија или Велика Британија, дуго су сматране „националним државама“ и примјерима успјешне асимилације етничких група у национални оквир. Међутим „буђење“ етничких осјећања код Велшана, Шкота, Баска, Каталонаца, Бретонаца, Корзиканаца, срушило је мит ових држава као „националних“. Етнорегионализам је, дакле, почео да се јавља на бази етничких особености у појединим регијама поменутих држава.

Са друге стране, постоји и културно-национална (средњо/источно европска) концепција нације, према којој су култура, језик, поријекло, па и религија примарни фактори. Док су границе Француске одређиване више геополитиком него етнографијом²⁵, на дефинисање граница Краљевине СХС су углавном пресудан значај имале историјско-етнографске интерпретације *Јована Цвијића*²⁶. Треба примјетити да су обје концепције испреплетене и да се, по потреби, треба позивати и на етнокултурне и на политичке аргументе²⁷.

Након дефинисања различитих тумачења нације и национализма, јасније се може сагледати и етнорегионализам као специфичан феномен.

Етнорегионализам се јавља у читавој Европи – од Јужних Осета, Ацара и Абхаза у Грузији, преко Румуна у Молдавији, Јужних Тиролаца у Италији, до Бретонаца и Корзиканаца у Француској, Шкота, Велшана и Ираца у Великој Британији, те Баска и Каталонаца у Шпанији итд. Заједничко за све ове етнорегионализме је да настају као израз незадовољства и да су у већој или мањој мјери у колизији са уставним, административно-територијалним или политичким поретком државе у којој се јављају. Оно што је такође заједничко за наведене етнорегионализме је да се јављају као израз воље неке етнице која је мањинска у односу на укупну територију државе, али која је већинска у дијелу државе (регији) у којој се феномен етнорегионализма појављује.

²⁴ U. Altermatt, *Etnonacionalizam u Evropi*, Svjetionik, Sarajevo, 1997, str. 25.

²⁵ U. Altermatt, *Navedeno djelo*, str. 25-26.

²⁶ Z. D. Marijanac, *Jovan Cvijić i Bosna*, Pedagoška akademija, Banja Luka, 1992, str. 13.

²⁷ Њемачка је, тако, 1871. године за Елзашане који говоре њемачки користила етнокултурну аргументацију, док је 1918. године у случају Мазура који у источној Прусској говоре пољски користила политичку аргументацију.

Према појавним облицима, односно манифестацијама, етнорегионализме можемо (условно) подијелити на:

1. Праве, или бенигне етнорегионализме и
2. Малигне, или псеудо-етнорегионализме.

Прави или бенигни етнорегионализам подразумева очување културних, лингвистичких, конфесионалних и симболних атрибута неког етничитета у оквиру државе. Овај облик етнорегионализма је ненасиљан и није агресиван према појединцима, групама, елитама или држави. Бенигни етнорегионализам обухвата захтјеве за конфесионалном равноправношћу, језичком заступљеношћу у медијима, образовању и јавном животу, право на истицање симбола, као и захтјеве за административном и територијалном реорганизацијом, регионализацијом, широм аутономијом и децентрализацијом.

Малигни или псеудо-етнорегионализам најчешће директно утиче на подривање система и структура државе у којој се јавља. Овај облик етнорегионализма смо и назвали „лажним“, јер у себи има значајне примјесе сепаратизма, етноцентризма, сецесионизма, тероризма, ксенофобије, негативних конотација национализма, фашизма и расизма. Када говоримо о негативним конотацијама национализма, можемо се осврнути на *Billig-ову* констатацију да се данас национализам најчешће повезује са групом људи који теже да оснују нову државу, или са десничарском политиком²⁸. Овако посматрано, национализам и псеудо-етнорегионализам су заиста сличне категорије.

Очигледне су разлике између ове двије манифестације етнорегионализма, а различита су и средства којима се служе етнорегионалисти да би остварили своје циљеве. Тако неки етнорегионални покрети користе политичко дјеловање за остваривање својих циљева, док други излазе из законских оквира и путем екстремистичких група врше притисак на државне институције и појединце. Но, било да су узроци појаве етнорегионализма етно-културни (религиозна нетолеранција, забрана кориштења језика, незаступљеност етнице у образовном систему земље и слично), економски (економска заосталост, незаступљеност у развојним плановима и друго) или комбиновани, етнорегионализам готово увијек свој израз базира на политичкој активности и политичкој мобилизацији припадника етнице. Са аспекта политичког дјеловања, можемо разликовати два модела еволуције етнорегионализма:

- а) Модел „одоздо према горе“, или узлазни и
- б) Модел „одозго према доле“, или силазни.

²⁸ A. Paasi, *Nationalizing Everyday Life: Individual and Collective Identities as Practice and Discourse*, Geography Research Forum, Vol 19, 1999, str. 5.

Графички приказ ових модела је приказан сљедећом схемом:

Слика 2. – Узлазни и силазни модел еволуције етнорегионализма

Узлазни модел полази од захтјева базираних на културним питањима, као што су образовање, језик, религија, истицање симбола, медији, да би се захтјеви проширили на већу аутономију, право на самоуправљање регијом, децентрализацију и федерализацију. Модел „одоздо према горе“ веома ријетко доводи у питање разбијање државе, односно, проглашавање независности. Примјери овог модела су, рецимо, Корзиканци на Корзици и Фламандци у Белгији.

Супротан модел је силазни, који често полази од изјављивања самосталности, па преко захтјева шире аутономије завршава на тражењу етно-културних слобода. Класичне случајеве овог модела можемо наћи код Румуна у Молдавији и Абхаза у Грузији. Румуни су, након стицања независности Молдавије, најприје жељели отцјепљење дијела територије и припајање тог дијела Румунији. Међутим, касније су захтјеве ограничили на већа права и слободе у етно-културној сфери²⁹. Овдје је могуће уочити да је за бенигни етнорегионализам најчешће карактеристичан узлазни, а за малигни етнорегионализам силазни модел.

²⁹ О проблемима и питањима Румуна у Молдавији аутор је сазнао у неформалном разговору са амбасадором Румуније у Загребу, госпођом *Оаном Попи*, на DCAF-овој конференцији: “Assessing regional interests and security threats” у Неуму у јуну 2005. године.

Етнорегионални активизам, дакле, може бити подстакнут низом питања и проблема, од веома битних до, може се рећи „баналних“. У битна питања спадају питања аутономије, проблеми децентрализације државне моћи, смањење неједнакости у степену развијености појединих регија у оквиру државе и друга питања. Као примјер „баналних“ питања која могу имати етнорегионалне конотације навешћемо спорт. Фудбалским екипама из Босне и Херцеговине је било забрањено учествовање у европским такмичењима јер није постојала јединствена лига БиХ, већ су постојале само одвојене лиге у Републици Српској и Федерацији БиХ. Након тога је формирана јединствена фудбалска лига БиХ, а тимови који сада имају право учествовања на међународним такмичењима, наступају под заставом БиХ. Било би веома занимљиво истражити шта би се десило када би се, рецимо, Шкоти морали одрећи своје фудбалске лиге и репрезентације и када би морали наступати под заставом Велике Британије.

Ова „банализација“ је извршена с намјером да се истакне ширина спектра питања и проблема који се манифестују у и кроз етнорегионализам. Етнорегионализам је европска реалност, упркос интензивним интеграцијским процесима; то је феномен који почива на чињеници да се границе „националних држава“ не поклапају са етничким границама; то је идеологија којој је блиско разликовање „Нас“ од „Њих“. Појавни облици етнорегионализма, о којима је овдје говорено, зависе и од величине и геополитичког положаја (регије), броја становника - припадника етничитета, као и од историјског контекста, односно, историјске утемељености етнорегионалних захтјева. Због тога је питањима односа између етнорегионализма са једне и етничког простора, историјске основаности, идентитета, патриотизма и величине етничке групе са друге стране, потребно посветити посебну пажњу.

Територија, етнички простор, бројност популације и историјска утемељеност као фактори етнорегионализма

Када говоримо о етнорегионализму, треба увијек имати на уму да је он у нераскидивој вези са етничитетом и територијом. Важно је истаћи и то, да територија није само статички оквир у коме се одиграва социјални живот. Етнорегионализам својим политичким изразом покушава задобити власт и моћ (у противном политички активизам нема смисла) на простору (територији) на коме се појављује, а у циљу постизања одређених циљева. Зато се овдје можемо осврнути на *Sack-ову* дефиницију територијалности: „Територијалност је стратегија људске врсте да контро-

лише људе и добра контролишући територију³⁰. Не улазећи у опширне расправе о различитом поимању територије и територијалности, за расправу о проблематици етнорегионализма је најважније уочити да је територија на којој се јавља етнорегионализам увијек дио неке државе. Та територија може бити административна јединица у датој држави, али не мора. Наставимо ли даље анализу у овом контексту, доћи ћемо до веома важног питања граница територија и људских скупина, тј. до одвајања „Нас“ од „Њих“. Границе неке територије на којој се појављује етнорегионализам су, заправо, границе етничке групе, односно, границе етничког простора. Најважнији рад до сада о етничким границама изњедрио је норвешки социолог *Fredrik Barth*, који закључује да су етничке границе, без обзира на унутрашњи културни садржај, најбитније за разликовање етничких група³¹. Појава дихотомије „Ми/Овдје“ у односу на „Њих/Тамо“ има важну улогу у истраживању, како национализама, тако и етнорегионализама. *Ранко Бугарски* сажето закључује: „Као друштвена организација културних разлика, етницитет се и не може конструисати друкчије него у опозицији према другом етницитету. Да бисмо знали ко смо Ми, морамо знати ко су Други“³².

Територија, дакле, представља неопходан фактор за појаву етнорегионализма. Међутим, веома је важно колика је величина територије. Територија се, у овом смислу, јавља као модификатор појавних облика етнорегионализма, јер етнорегионализам на великој територији, на примјер, има основа да тежи широј аутономији, док би таква тежња била нереална за етнорегионализам који се јавља на малој територији. Такође је важно да ли етнорегионалисти претендују на неку територију у оквиру једне државе (нпр. Корзиканци, Велшани), или на територије на простору више земаља (као што, рецимо, Баски претендују на територије у Шпанији и Француској). Иако не мора да буде правило, величина територије је најчешће пропорционална са бројношћу популације. Како се ради о територији коју настањује одређени етницитет, бројност тог етницитета је утолико већа уколико је већа именована територија, и обратно. Ово даље имплицира да веће територије са бројнијом популацијом имају веће захтјеве, али и више шансе да те захтјеве реализују, јер је и већи контингент оних који се могу укључити у етнорегионални активизам. Отуда је сасвим јасно да захтјеви Шкота или Каталонаца, не могу бити исти као они молдавских Румуна, као што не могу бити ни исте шансе за позитивно рјешавање дотичних захтјева.

³⁰ A. Paasi, *A Companion to Political Geography... Navedeno djelo*, str.111.

³¹ R. Bugarski, *Nova lica jezika*, Biblioteka XX Vek, Beograd, 2002, str. 16.

³² R. Bugarski, *Navedeno djelo*, str. 17.

На крају се треба осврнути и на значај историјског контекста. Наиме, етнорегионализам може активирати много више припадника неке етнице и имати много већи међународни одјек, уколико је територија на којој се јавља некада била самостална држава или је имала неки вид аутономије (историјске регије, војводства, покрајине, и слично). У овом смислу можемо навести примјер Каталонаца и Баска. Каталонци се, за разлику од Баска могу позвати на историјске чињенице да су били моћна краљевина и трговачка и поморска сила. У појединим ситуацијама (на примјер политичко лобирање), ова историјска основаност неких модерних тежњи може бити веома битна.

Неколико примјера европских етнорегионализама

Као идеологија, покрет и политичка снага, етнорегионализам се у Европи појавио упркос интензивирању интеграционих процеса и веома је распрострањен. У овом раду ћемо се осврнути само на најмаркантније примјере европских етнорегионализама.

Етнорегионализам у Шпанији

Шпанија је држава која је, као и већина других западно-европских земаља, сматрана „националном државом“ унутар чијих граница не постоје посебне етничке групе. Међутим, ово мишљење се показало погрешним када се етнорегионализам појавио у Каталонији, „Баскијској земљи“ (аутономној заједници), шпанској Галицији, Андалузији и Канарским острвима. Дакако, каталонски и баскијски етнорегионализам је најснажнији и најизраженији. Треба, пак, имати у виду да се ова два регионализма у много чему разликују. Модерни етнорегионализам у Каталонији је настао у 19. вијеку, али тридесетак година прије оног у Баскији³³. Етно-културно „поновно рођење“ у Каталонији 19. вијека (Renaixença = поновно рођење), претходило је појави политичког активизма. Из овог периода потичу и важни симболи као што је „Diada“ (Национални дан), или пјесма „Els Segadors“, која се од 1887. године сматра „званичном“ химном Каталоније³⁴. Разлика између ова два етнорегионализма је и у томе што је каталонска

³³ Н.-Ј. Puhle, Navedeno djelo, str. 10.

³⁴ J. Etherington, *Nationalism, National Identity and Territory – The case of Catalonia*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Juny 2003, Dostupno na: www.tdx.cesca.es/Tesis_UAB/available/TDX-0621104-153930/jel1de1.pdf, str. 135-138.

буржоазија предводила покрет на крају 19. вијека, док то није био случај код Баска. Разлика је такође и у томе што су се Баски организованије и одлучније супротстављали Франковом режиму, од Каталонаца, због чега су трпили и јаче репресалије³⁵. Заједничко објема етнијама је што свој етно-регионализам увелико темеље на лингвистичким специфичностима. Но, и ту се појављују разлике – док више од половине Каталонаца говори каталонски, језик Баска, „Еускера“³⁶, разумије тек око петине становништва. С обзиром да се чак и представници ЕТА-е (Euzkadi Ta Azkatsuna = Баскијска домовина и слобода) међусобно споразумијевају на шпанском језику, Баски овај „лингвистички недостатак“ покушавају компензовати наводном расном дистинктивношћу³⁷. Треба се подсетити и на то да Каталонија, као бивша трговачка и поморска сила и историјска регија, има јаче историјске аргументе за даљу еволуцију етнорегионализма од Баскије. Коначно, можда и најбитнија разлика између ова два етнорегионализма је то што Баски често користе екстремизам и тероризам у политичке сврхе, док су Каталонци приврженији бенигном, ненасилном етнорегионализму.

Политичко дјеловање етнорегионалиста у Каталонији је углавном везано за странку CDC (Convergencia Democràtica de Catalunya) и њеног лидера *Jordi Pujol-a*. На аутономним изборима, ова странка је, формирајући коалицију CiU са странком UDC (Unió Democràtica de Catalunya) односила изборне побједи 1980, 1984, 1988, 1992, 1995. године. Каталонија је 1980. године повратила аутономни статус (углавном на бази оног који је имала 1932. године) и од тада до данас Пујолисти играју најважнију улогу у каталонском парламенту³⁸. Политичко дјеловање етнорегионалиста у Баскији почиње око 1900-те године, када је оформљена Partido Nacionalist Vasco – PNV (Баскијска национална партија). Међутим, за разлику од политички компактних Каталонаца, Баски су од 1960-их почели да се дијеле на умјерене и екстремисте, у више политичких опција. Коалиција НВ и ЕЕ (Коалиција Патриотска Баскијска Љевица) је до 1992. на изборима освајала између 22% и 30% гласова. Потом се умјерени ЕЕ удружио са социјалостима, док је радикалнија група НВ (Herri Batasuna = Народно јединство), која је касних 1990-их преименована у ЕН (Euskal Herritarrok) остала самостална партија. Партија ЕН биљежи пад популарности и 1996. године је за њих гласало 12,3% бирача³⁹. Поред евидентне политичке рас-

³⁵ Н.-Ј. Puhle, *Navedeno djelo*, str. 11-12.

³⁶ Euskera је naziv који обухвата 7 дијалеката I наријеџа. Unifikacija I normativizacija jezika започета је 1968. године. Detaljnije vidjeti: Mikel Aswimendi (ur.), *Identitet i nasilje – ogledi o baskijskom nacionalizmu*, Biblioteka XX Vek, Beograd, 2002, str. 218.

³⁷ R. Bugarski, *Navedeno djelo*, str.58-59.

³⁸ J. Etherington, *Navedeno djelo*, str. 219-222.

³⁹ Н.-Ј. Puhle, *Navedeno djelo*, str.11-12.

цјепканоци и непостојања јединствене платформе за политичко дјеловање, етнорегионалици у Баскији имају додатни проблем који представља ЕТА. Ова екстремна, сепаратистичко-терористичка организација својим активностима умањује и дискредитује политичко дјеловање ненасилних етнорегионалиста у Баскији.

Етнорегионализам у Великој Британији

Највећи број радова о национализму и регионализму у Великој Британији се односи на проблеме у Сјеверној Ирској. Због сложености проблематике и лимитираношћу простором, у овом раду се нећемо бавити Сјеверном Ирском, већ етнорегионализмима у Велсу и Шкотској.

Велс је најприје постао дио енглеске, а потом и британске државе 1536. године. Но, остао је културно специфичан, на чему се данас темељи велшки етнорегионализам. Заправо, слично Каталонцима и Баскима, и Велшани се у својим етнорегионалним ставовима ослањају на особеност језика. Међутим, за разлику од Баска, велшки етнорегионализам је по правилу ненасилан, дакле бенигни, те није базиран на сецесији и стицању независности⁴⁰. Велшки језик је једно вријеме био готово на изумирању, осим у руралним подручјима западног и сјеверног Велса. Међутим, почевши од оснивања Велшке националне партије 1925. године (1945. преименована у Plaid Cymru), стање у вези са језиком и културом уопште се мијења. Ова партија у свом политичком програму наглашава културна питања (језик и образовање), економски развој и политичку децентрализацију⁴¹. Други важан фактор који подржава етнорегионализам је Cymdeithas Yr Iaith Gymraeg – Друштво за велшки језик. Друштво је основано 1962. године, а до данас је својим активностима постигло много тога, између осталог, обезбијеђени су државно финансирање образовања на велшком језику и законско проглашавање велшког за „равноправан“ језик на територији Велса. Велшки данас говори око 20% становништва, а како тврди *Jenkins*: „Велшког има посвуда: на путоказима, у WC-има, у железничким редовима возње, у банкама, и тако даље. Постоји и телевизијска станица на велшком, Sianel Pedwar Cymru...“⁴². Упркос реченом, најновији подаци показују да би заједнице са велшким говором могле нестати до 2020. године⁴³. Но, питање језика није једино које подстиче етнорегионализам у Велсу.

⁴⁰ R, Dženkins, *Navedeno djelo*, str. 253-255.

⁴¹ R, Dženkins, *Navedeno djelo*, str. 255.

⁴² R, Dženkins, *Navedeno djelo*, str. 256.

⁴³ D. Merion, *No Welsh speaking communities by 2020, says language group*, 05. August 2005, Dostupno na: www.eurolang.net

Имиграције су заједнички проблем који Велс дијели са Шкотском. Први талас досељеника у Велс (у новијој историји) везује се за 19. вијек и то за јужни дио Велса. Ове економске миграције су посљедица индустријализације долина са угљенокопима. Иако су ти досељеници културно асимилирани, и данас се осјети дистанца између сјеверно-велшана и јужно-велшана. Од 1970-их се јавља нови талас досељеника – Енглеца и то у „најчистије“ западне и сјеверне дијелове Велса гдје се говори велшки. Овим досељавањима је посијано сјеме сукоба, иако је ријетко долазило до отворених етничких непријатељстава. Изузетак чине групе *Mudiad Amddiffyn Cymru* (MAC – Покрет за одбрану Велса) и *Meibion Glyndŵr* (Глиндурови синови), који су вршили нападе на имовину невелшана (Енглеца) у Велсу⁴⁴.

Политичка партија са највише утицаја – *Plaid Cymru* такође не говара насиље. Иако је најснажнија партија у Велсу (још 1966. године је у британском парламенту освојила мандат), *Plaid Cymru* и даље има релативно малу подршку бирача. Године 1983. је чак 92% Велшана гласало за британске партије, а не за националисте (етнорегионалисте)⁴⁵. Овај податак нам говори да је политичка мобилизација Велшана „о њиховом питању“ прилично спора и неефикасна. На рјешавању овог проблема већ деценијама дјелују *Plaid Cymru* и *Cymdeithas Yr Iaith Gymraeg*.

Шкотски етнорегионализам је такође углавном ненасиљан и бенигни, али донекле различит од велшког. Шкотска је, за разлику од Велса, интегрисана у Уједињено Краљевство знатно касније, тачније 1707. године. Друга разлика је језик, чије питање се много мање потенцира у Шкотској него у Велсу. Заправо, шкотски гелски језик говори много мање Шкота од 1/5 Велшана који говоре велшки⁴⁶. У новијој историји, прије 1914. године, у Шкотској се формирао културни, књижевни, језички и историјски препород који је претходио формирању политичких покрета који захтијевају етничку аутономију⁴⁷. *Smith* примјећује да шкотски националисти нису били заинтересовани за потпуну независност, колико су били заинтересовани за самоуправу и културни паритет унутар вишенационалне државе⁴⁸. Са друге стране, *Jenkins* закључује да су Шкоти већ дуже вријеме ангажовани на преиспитивању својих уставних опција, првенствено кроз рад Уставне конвенције и политичке анализе SNP-а (*Scottish National Party* = Шкотска национална партија)⁴⁹. SNP је водећа политичка опција етнорегионалиста

⁴⁴ R, Dženkins, *Navedeno djelo*, str. 215-221.

⁴⁵ H.-J. Puhle, *Navedeno djelo*, str. 17.

⁴⁶ R. Bugarski, *Navedeno djelo*, str. 59.

⁴⁷ A.D. Smit, *Navedeno djelo*, str. 220.

⁴⁸ A.D. Smit, *Navedeno djelo*, str. 120.

⁴⁹ R, Dženkins, *Navedeno djelo*, str. 64.

(националиста) још од 1920-их, када се први пут појавила на политичкој сцени. Међутим, као и код политичких партија у Велсу, ни у Шкотској СНП није добијао већинску подршку бирача у односу на британске партије. Истина, мање Шкота је гласало 1983. године за британске партије (88%) него Велшана (92%)⁵⁰. Године 1992. анкете пред опште изборе показивале су да ће Шкоти гласати за независност. То се, ипак, није десило (СНП је освојио 3 посланичка мјеста у британским органима), а кривци су пронађени у енглеским „бијелим досељеницима“. Према пописима становништва, у периоду од 1951. до 1991. године, у Шкотску се доселило 132.076 Енглеза⁵¹. Разлози антагонизма Шкота према Енглезима су двојаки - економски и етно-културни. Географ *Diana Forsythe* је посветила много пажње овим проблемима, уочивши да су добростојећи досељеници имали пресудну улогу у повећању цијена земљишта и кућа у Шкотској. Као примјер, она наводи да је цијена 15 акара земљишта 1972. године износила 400 £, да би та цијена 1980. године скочила на 24.000 £⁵². С обзиром да домицилно становништво не може пратити овај тренд, сасвим су очекивани њихов страх и незадовољство. Други проблем јесте онај етно-културне и традиционалне природе, а односи се на проблеме у социјалној интеракцији и нестајању традиционалног начина живота. Овдје треба истаћи да су простори који су населили Енглези подручја у којима је шкотско становништво у опадању „остарјело“ и са негативним природним прираштајем. Осим тога, нови начин живота који су досељеници донијели са собом у руралне, традиционалне дијелове Шкотске, личи на „Енглезе у Индији“⁵³. Отуда не чуди појачани талас етнорегионализма и анти-енглества у Шкотској у посљедњој декади 20-ог вијека. Да би ово зауставила, британска влада је у децембру 1997. године донијела нови приједлог Закона о криминалу и кршењу реда и мира, којим се анти-енглеске активности у Шкотској проглашавају илегалним⁵⁴. Но, очигледно је да ће се етнорегионалне тежње у Шкотској и Велсу испољавати и у овом вијеку.

Етнорегионализми у Белгији, Италији и Француској

У случају **Белгије**, као у неколико претходних случајева, главни мотив етнорегионализма поново је језик. Проблеми везани за језик се у

⁵⁰ Н.-Ј. Puhle, *Navedeno djelo*, str. 17.

⁵¹ E.G.E. Zuelow, *Towards an Understanding of Scottish Ethnic Nationalism: The “Watch” groups, and “Anti-Englishness” in Late Twentieth Century Scotland*, 25.01.1998, Dostupno na: www.nationalismproject.org/articles/zuelow1.htm, str. 3.

⁵² E.G.E. Zuelow, *Navedeno djelo*, str. 4.

⁵³ E.G.E. Zuelow, *Navedeno djelo*, str. 6.

⁵⁴ E.G.E. Zuelow, *Navedeno djelo*, str. 1.

Белгији могу пратити до уназад прве половине 19-ог вијека, тачније, до 1830-их година. Фламански језички покрет је крајем 19-ог вијека постигао равноправност језика 1873. године на суду, 1878. године у државној управи, а 1883. године фламански је допуштен у државним средњим школама и холандским провинцијама. Од 1898. године фламански је добио статус једног од белгијских државних језика и уведена је двојезичност. Но, Законама о језику од 1932. до 1938. године (што се поклапа са процватом национализма, фашизма и нацизма), за Фламанце и Валонце је утврђена једнојезичност у управи, образовању, судству и армији, док је за Брисел задржана двојезичност. Државне реформе од 1970, до 1993. године су смањиле тензије и учиниле Белгију федералном државом са три аутономне регије (Фландријом, Валонијом и Бриселом) и три језика (холандским, француским и њемачким). Питање језика се проширило и на друге етно-културне аспекте, тако да свака од ових регија има властите заставе, националне празнике, пјесме, фолклор⁵⁵... Једна од најзначајнијих екстремних и сепаратистичких партија у Белгији је фламански Vlaams Block. Иако основана знатно касније од, на примјер, СНП-а или ПНВ-а, ова странка добро котира у Фландрији – 1991. године освојили су 10,3% гласова, а 1995. године 12,2% гласова бирача⁵⁶.

У **Француској** регионализација (22 регије и 95 департмана) није била посљедица захтјева етнорегионалиста, јер су етнорегионални покрети углавном били везани за културу и нису имали упориште у политичком дјеловању⁵⁷. Међутим, у посљедњих 25 година неколико значајних етнорегионалних покрета поново је актуализовало питање језика, етно-културе и аутономије и то кроз политичке акције. Проблем центријализације језика у Француској датира још од 1539. године, када је краљевим прописима утврђена искључивост француског језика, чиме су регионални језици почели губити на значају⁵⁸. Бретонски језик разумије око 450.000, а говори га око 300.000 људи на подручју западне историјске регије која обухвата Finistère, Côtes-d'Armor и Morbihan⁵⁹. Међутим, 60% становника који говоре језик су старији од 60 година и сваке године умре око 10.000 људи који говоре бретонски⁶⁰. У будућности можемо очекивати да ће бретонски етно-регионализам, због свог историјског утемељење, језичке различитости и

⁵⁵ U. Altermatt, *Navedeno djelo*, str. 96-97.

⁵⁶ U. Altermatt, *Navedeno djelo*, str. 125.

⁵⁷ H.-J. Puhle, *Navedeno djelo*, str. 14.

⁵⁸ U. Altermatt, *Navedeno djelo*, str. 89.

⁵⁹ www.euro-minorities.org

⁶⁰ D. Meirion, *Breton language policy launched in Wales*, 03.August. 2005, Dostupno na: www.eurolang.org

значајног броја становништва, постати још израженији. Поред тога, Бретања већ дуже вријеме има своје симболе (застава, химна), који могу имати значајну улогу у будућој еволуцији бретонског етнорегионализма. Корзиканци су на бази својих етнорегионалних тежњи, 1991. године добили умјерену аутономију⁶¹. Они су специфични, као и њихов језик, а ту специфичност су одржали тако дуго захваљујући географском положају, односно, изолованости од копна. Корзикански језик, пак, нема никакав официјални статус, па је његова употреба у администрацији и судству сведена на минимум. Посљедњих година се чине напори да се корзикански језик што више користи у јавном животу, образовању и медијима. За ову и сличне иницијативе је задужена и водећа политичка партија на Корзици – UDC (Unione diu Populu Corsu)⁶². Што се етнорегионалних покрета у Француској тиче, не треба заборавити ни око 200.000 Каталонаца у Сјеверној Каталонији, чији је језик у Француској стављен ван снаге још 1738. године⁶³. Такође, не смију се занемарити ни Баски и посебно Аквитанци, којих на југу Француске има око милион који у свакодневном говору користе аквитански језик⁶⁴. Наведена подручја су главна изворишта етнорегионализма у Француској, а у будућности можемо очекивати да ће се ови етнорегионализми изражавати све више, највише на бази етно-културног препорода.

Италијански етнорегионализам је специфичан, јер је утемељен дијелом на етно-културној основи, а дијелом на економским проблемима. Једна од најјачих организација по питању етнорегионализма је Lega Nord, основана 1979. године у регији Венето као Lega Veneta. Њихово политичко дјеловање се базира на мобилизацији гласача по питању централизације и регионализације и увјеравању истих да развијени сјевер не треба да испашта због неразвијеног југа Италије, који је, поврх свега, препун имиграната. У посљедњих пар година, Лега Норд се као политичка снага ослања на лик и дјело *Umberto Bossi-ja*⁶⁵. Испрва су се „сјеверне лиге“ (које су се касније ујединиле у Lega Nord) залагале за културну аутономију и заштиту локалних традиција, што се показало недовољним за оснивање јаког и утицајног политичког покрета. Данас је Lega Nord покрет који, у зависности од политичке ситуације пропагира федерализам, аутономију или сепарати-

⁶¹ H.-J. Puhle, *Navedeno djelo*, str. 15.

⁶² A. Elias, *Navedeno djelo*, str. 15.

⁶³ U. Altermatt, *Navedeno djelo*, str. 89.

⁶⁴ www.euro-minorities.org

⁶⁵ A. Spektorowski, *Navedeno djelo*, str. 61.

зам⁶⁶. Посебно треба истаћи етнорегионалне тежње на простору Јужног Тирола, који је веома специфичан због великих историјских превирања у последњих стотињак година. Након Другог свјетског рата, иако је локално становништво са преко 100.000 потписа у петицији жељело припајање Јужног Тирола Аустрији, овај простор је остао у оквиру Италије. *Winston Churchill* је такође био против анексије Јужног Тирола од стране Италије. Но, ово подручје је до данас остало у саставу Италије, а упркос регионалној аутономији и заштити мањина, Јужни Тирол је и даље предмет жестоких расправа и несугласица. Политички турсно подручје Јужног Тирола је погодно за даљи развој етнорегионалних тежњи, а смиривању ситуације не доприносе ни изјаве, као што је она бившег председника Италије *Francesco Cossiga-e*, који је недавно изјавио да Јужни Тиролци заправо нису Аустријанци него Нијемци⁶⁷. Етнорегионализам у Италији, дакле, није пролазни тренд који је захватио неке социјалне групе или културне раднике, већ је феномен који се провлачи и кроз највише нивое власти у овој земљи. Због ове чињенице можемо очекивати да ће се етнорегионалистички покрети у Италији и даље развијати и јачати.

Европске интеграције и етнорегионализам

Савремени геополитички процеси у Европи се не могу посматрати без освртања на етнорегионализам, јер, етнорегионализам је присутан у готово свим европским земљама. Чини се да, упркос све интензивнијим интеграционим процесима, у Европи постоји и обрнута струја која тежи дезинтеграцији. Препород „етничког“ је јасно супротстављен „хомо економичус“ категорији која је темељ европских интеграција. Такође, на недавним референдумима о Уставу Европске Уније, грађани многих земаља су изгласали неповјерење, можда највише из разлога што се на тај начин утире пут ка формирању неке супра-нације, европске нације, која ће у потпуности асимиловати етнице као такве. Овако посматрано, страх појединих етницитета је оправдан, што се рефлектује и на процват етнорегионализма у европским државама. Питање идентитета постаје поново актуелно и веома важно у политичким круговима.

Са друге стране, одређени етнорегионални покрети и партије уједињену Европу виде као своју шансу за превазилажење „комплекса ниже

⁶⁶ А. Spektorowski, *Navedeno djelo*, str. 55-62.

⁶⁷ Р. Josika, *Former Italian President tells South Tyroleans that they are not Austrians*, 17. August 2005, Dostupno na: www.eurolang.net, str. 1-2.

вриједности“ у матичним државама. Као примјер можемо навести велшки Plaid Cymru који покушава да „бајпасује“ Велику Британију и да у оквиру Европске Уније оствари „пуни национални статус“. Plaid Cymru је кроз свој документ „Демократски Велс у Уједињеној Европи“ из 1995. године нагласио право Велшана да именују Европског комесара и да имају своје мјесто у Вијећу Министара⁶⁸. Примјер Plaid Cymru-а би могли почети слиједити и други етнорегионалисти у Европи, што би интензивирало расправе о будућем устројству Европске Уније. Треба истаћи и то да се многе наде етнорегионалиста полажу на модел „Европе регија“, тј. „Europe of Regions“. Укратко, идеја је базирана на томе да се уједињена Европа организује на основу регија, као погоднијих територијалних јединица, а не на основу држава као што је то данас случај. Ова идеја није нова, што показује изјава *Hans Mommsen-a* из 1984. године: „Die Nation is tot: Es lebe die Region“ (Нација је мртва - живјела регија)⁶⁹. Међутим, упркос постојању многих органа и пројеката који се односе на регије у Европи (Assembly of European Regions, INTERREG и други), идеја „Европе Регија“ није замијенила постојеће стање гдје државе имају главну улогу. На крају, треба истаћи да се у дебатама о овом питању постављају се и бројна друга питања као што су суверенитет, функционална и структурна организација, (регионални) идентитет и слично, која не доприносе скором рјешењу ове проблематике.

Закључак

Поред теоретске расправе, приказани су и етнорегионализми у појединим европским државама, као и еволуција истих. Утицај етнорегионализирања на геополитичку стварност Европе у XX вијеку је био значајан, а сличне тенденције се очекују и у овом вијеку. Прихватање постојања етнокултурних диверзитета у Европи имало би великог значаја за превазилажење многих конфликта и несугласица. У том смислу треба посветити више пажње истраживању етнорегионализирања и етничких односа у Европи уопште.

У модерној Европи, у којој се пропагирају различите слободе, либерализам и демократија, многи очекују да ће и њихова етнорегионална стремљења имати одјека. Међутим, ситуација у „стварном животу“ је при-

⁶⁸ A. Elias, *Navedeno djelo*, str. 9-10.

⁶⁹ C. Applegate, *A Europe of Regions: Reflections on the Historiography of Sub-National Places in Modern Times*, *The American Historical Review*, Vol.104, No 4, October 1999, Internet izdanje.

лично другачија од оне „на папиру“, јер се многа права (конфесионална, језичка и друга) етничких група перманентно негирају у бројним европским земљама. Због тога се може очекивати да ће етнорегионални покрети и у будућем политичком животу Европе играти значајну улогу, па им зато треба посветити и одговарајућу истраживачку пажњу.